

ISSN:2181-0427 ISSN:2181-1458

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ИЛМИЙ АХБОРОТНОМАСИ**

**НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК НАМАНГАНСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА**

2021 йил махсус сон

Бош муҳаррирлар: Наманган давлат университети ректори С.Т.Турсунов

Масъула муҳаррирлар: Илмий ишлар ва инновациялар бўйича проректор М.Р.Қодирхонов

Масъула муҳаррирлар ўринбосарлари: Илмий тадқиқот ва илмий педагогик кадрлар тайёрлаш бўлими бошлиғи Р.Жамалов

ТАҲРИРҲАЙЪАТИ

Физика-математика фанлари: акад. С.Зайнобиддинов, акад. А.Аъзамов, ф-м.ф.д., доц. М.Тўхтасинов, ф-м.ф.д., проф. Б.Саматов, ф-м.ф.д., доц. Р.Жакимов, ф-м.ф.д. М.Рахматуллаев.

Кимё фанлари: акад.С.Рашидова, акад. А.Тўраев, акад. С.Нигматов, к.ф.д., проф.Ш.Абдуллаев, к.ф.д., проф. Т.Азизов.

Биология фанлари: акад. К.Тоғзибаев, акад. Р.Собиоров, б.ф.д. доц.А.Баташов, б.ф.д. Н.Абдурахмонов.

Техника фанлари: - т.ф.д., проф. А.Умаров, т.ф.д., проф. С.Юнусов.

Қишлоқ хўжалиғи фанлари: – г.ф.д., доц. Б.Камалов, к-х.ф.н., доц. А.Қазақов.

Тарих фанлари: – акад. А.Асқаров, с.ф.д., проф. Т.Файзуллаев, тар.ф.д., проф. А.Расулов, тар.ф.д., проф. У.Абдуллаев.

Иқтисодиёт фанлари: – и.ф.д., проф.Н.Махмудов, и.ф.д., проф.О.Одилсов.

Фалсафа фанлари: –ф.ф.д., проф. М.Исмоилов, ф.ф.н., О.Маматов, PhD Р.Зампилова.

Филология фанлари: – акад. Н.Каримов, фил.ф.д., проф.С.Аширбоев, фил.ф.д., проф. Н.Улуқов, фил.ф.д., проф. Ҳ.Усманова, фил.ф.д., проф. Б.Тухлиев, фил.ф.н., доц.М. Сулаймонов.

География фанлари: - г.ф.д., доц. Б.Камалов, г.ф.д., проф. А.Нигматов.

Педагогика фанлари: - п.ф.д., проф. У.Иноятов, п.ф.д., проф. Б.Ходжаев, п.ф.д., п.ф.д., проф. Н.Эркабоева, п.ф.д., проф.Ш.Хонкелдиев, п.ф.д., проф. У.Асқарова, п.ф.н., доц. М.Нишонов, PhD П.Лутфуллаев.

Тиббиёт фанлари: – б.ф.д. Ғ.Абдуллаев, тиб.ф.н., доц. С.Болтабоев.

Психология фанлари: – п.ф.д., проф. З.Нишанова, п.ф.н., доц. М.Махсудова

Техника муҳаррири: Н.Юсуфов

Таҳририят манзили: Наманган шаҳри, Уйчи кўчаси, 316-уй.

Тел: (0369)227-01-44, 227-06-12 **Факс:** (0369)227-07-61 **e-mail:** ilmtj@inbox.uz

Ушбу журнал 2019 йилдан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Олий аниқлаш комиссияси Раёсани қарор қилган физика-математика, кимё, биология, фалсафа, филология ва педагогика фанлари бўйича Олий аниқлаш комиссиясининг диссертациялар асосий илмий натижаларини чоп этиши тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

“НамДУ илмий ахборотномаси–Научный вестник НамГУ” журнали Ўзбекистон Мамбури ва ахборот агентлигининг 17.05.2016 йилдаги 08-0075 рақамли сувақномаси ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентини Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги (АОКА) томонидан 2020 йил 29 август кўни 1106-сонли сувақнома ва бундан чоп этилди. “НамДУ Илмий Ахборотномаси” электрон нашр сифатида ҳалқаро стандарт нурсум рақами (ISSN-2181-1458)га ва НамДУ Илмий-таълимий Кенгашининг 27.10.2021 йилдаги қароридан тайинланди муҳтолла қилиниб.

илмий нўнмат сифатида чоп этилиши рухсати этилган (Баённома № 13). Мақолаларнинг илмий савияси ва келтирилган маълумотлар учун муаллифлар жавобгар ҳисобланади.

91	Yuqori malakali futbolchi xotin-qizlarni mashg'ulotlar uchun yuklamalarni rejalashtirish. Nodirov B.H.	443
92	Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlasgda steam tizimini samaradorligi. Xolmatova S.V.	446
93	Chet til darslarida hamkorlik ta'limi Shamshiddinov U.Z.	451
94	Creating tasks for developing learners' critical thinking in english classes Yuldasheva D.Q.	454
95	Организация изобразительной деятельности детей дошкольного возраста Худайбулова Д.З.	458
96	Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ salohiyatini yuksaltirishda olib boriladigan ishlar Karimova D.M., Nuraliyeva KI.	464
97	Boshlang'ich sinflarda mumtoz adabiyot o'qitishning badiiy-estetik va ilmiy-pedagogik asoslari Jo'rayeva D.	469
98	Boshlang'ich sinf o'quvchilarining harakat malakalarini rivojlantirishda milliy harakatli o'yinlarning o'rni Ismoilov G'.	474
99	Abitariyentlarning til ta'limidan morfemikani o'zlashtirishining besh xil metodi Isaqova G.A.	476
100	An'anaviy va no'anaviy dars mashg'ulotlari, uning afzallik va kamchiliklari Ibrohimov M.A., Rustamova Z.F.	480
101	CEFR va uning davlat ta'lim standartlari bilan muvofiqligi Ibrohimova M.D.	485
102	Umumta'lim maktabi o'quvchilarini sport to'garaklariga tanlab olish va yo'naltirish Boltabayev Sh.O.	495
103	Umumta'lim maktablarida katta tanafuslardagi o'yinlarni o'quvchilar harakat faolligini rivojlanishidagi roli Jiyanov O.M., Sultonov B.S.	498
104	Umumta'lim maktablaridagi jismoniy tarbiya darslarida milliy harakatli o'yinlarning tutgan o'rni va ahamiyati Mahmudjonov A.A., Nabijonova M.M.	503
105	Mahmud Koshg'ariyning "Devon-u Lug'atit Turk" asarini innovatsion texnologiyalar asosida o'rganish. Qo'chqarov B.A.	508
106	Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda kitob bilan ishlash malakasini rivojlantirish usullari. Ismailova N.I.	513
107	Tehnologiya darslarida o'quvchilarga zamonaviy kasblar haqida tushuncha berish va qiziqitirish omillari. Muxitdinova J.R., Turg'unpulatova M.	517

4. Yuldosheva R. O'zbek xalq o'yinlarining tarbiyaviy ahamiyati. - T.: O'qituvchi. 1992
5. Usmonovjaev T.S. 1001 o'yin. - T.: Ibn Sino.1990
- 6.F.A.Kerimov " Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar". Toshkent. "Zar qalam" -2004
7. www.xalqo'yinlari.uz

MAHMUD KOSHG'ARIYNING "DEVONU LUG'ATIT TURK" ASARINI INNAVATSION TEKNOLOGIYALAR ASOSIDA O'RGANISH

Qo'chqarov Bahodir Abdullajanovich
Namangan Davlat Universiteti
Boshlang'ich ta'limda Ijtimoiy fanlarni
o'qitish metodikasi kafedrasini katta
o'qituvchisi

Anotatsiya. Mahmud Koshg'ariy XI asrning yirik qomusiy olmoni hisoblanadi. Adibning "Devonu Lug'atit turk" asarida nafaqat XI asr xalq hayoti, urf- odatlari, lahjalari, fonetikasi xususida so'z yuritadi, shu bilan birga qabilalar turmush tarzini o'rganish barobarida, ularni isboti sifatida ta'lim-tarbiyaga oid xalq maqollari, poid- nashatlardan ham muvaffiq foydalanib, bu XXI asrdagi turkiy xalqlarning ta'lim-tarbiya borasidagi qarashlari muhim milliy pedagogik xarakteri jihatidan yuksak ekavligini ko'rishimiz mumkin. Ushbu asarni maktablarda, litseylarda, oliy o'quv yurtlarda innovatsion texnologiyalar asosida o'tish o'zining ijobiy samarasini beradi. Mahmud Koshg'ariy

Kalif so'zlar: "Devonu lug'at it turk", innovatsion texnologiyalar, „Chorxalak“ metodi, "Aqliy hajrat" metodi, milliylik, tarbiya XI asr xalq hayoti. "BLITS" so'rov metodi, "Tarmoqlash" metodi.

ИЗУЧЕНИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЕ МАХМУДА КАШГАРИ "ДЕВОНУ ЛУГАТИТ ТУРК" НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.

Кочкарлов Баходир Абдулладжанович
Наманганский государственный университет,
старший преподаватель кафедры методики преподавания
социальных наук в начальном образовании

Аннотация. Махмуд Кашгарий - великий энциклопедист XI века. В произведении "Devonu lugatit turk" автор предоставляет информацию не только о быте, обычаях, диалектах, фонетике языка XI века, но и об образе жизни племен, а также приводит фольклорные статьи об образовании. Мы утверждаем, что взгляды тюркских народов на образование в XXI веке актуальны с точки зрения важного национального педагогического характера. Положительно основные положения этой работы в школах, лицеях, вузах могут служить важным средством, если их предоставить на основе инновационных технологий.

Ключевые слова. Махмуд Кашгарий, "Devonu lugatit turk", инновационные технологии, метод „Классер“, метод "Мозговой штурм", национализм, образование, жизнь людей XXI века. Метод запроса " BLITS", метод "Сетевой".

STUDY OF MAHMUD KASHGARI'S "DEVONU LUG'ATIT TURK" ON THE BASES OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Kochkarov Bahodir Abdullajanovich
Namangan State University
Senior Lecturer, Department of Methods of
Teaching Social Sciences in Primary Education

Annotation. Mahmud Kashgari is a great encyclopedic scholar of the XI century. The author's "Devonu Lug'atit turk" deals not only with the life, customs, dialects, phonetics of the people of the XI century, but also with the study of the way of life of the tribes, as well as folklore articles on education. Can also made effective use of the advice that we can see that the views of the Turkic peoples on education in the XI century are high in terms of important nation pedagogical character. The passage of this work in schools, lycenons, universities on the basis of innovative technologies will have a positiv effect.

Keywords. Mahmud Kashgari, "Devonu Lug'atit turk", innovative technologies, whel method, " Mental attact" method, nationalism, education, XI century people's life. "BLITS" query method, Branch method

Mahmud Koshg'ariy XI asr yirik tilshunos olimi,geograf,tarixchi,adbiyotshunos,buyuk mutafakkir qomusiy olimdir.Uning „Devonu lug'ot it turk“asari nafaqat XI asr pedagogikasi,shu bilan birga bugungi kunda ham ta'lim tarbiya borasida yoshlarga ta'lim-tarbiya berish orqali milliy qadriyatlarni o'rganishda muhim ahamiyatga ega.Ayniqsa buni innovasion texnologiyalar orqali dars mashg'otlarini olib borilsa ijobiy samarasini beradi.

Mavzuga doir tayanch so'zlar:	Polisemiya, fonemalar, azuqluq,eritmak, zamqluq,etimologiya, klaster, lingvistik
Mavzuning qisqacha ta'rifi:	O'quvchilarga asarni batafsil tushuntirish, milliy pedagogik qadriyatlar haqida ma'lumotlarni aytish, tanishtirish va o'rgatish
O'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyalari:	1.Metod:"Blits" so'rov metodi, "Tarmoqli klaster", "Charxpalak" metodi; 2.Shakl:jamoa, guruh bilan ishlash; 3.Jihoz:mavzuga oid rasmlar, multimedialar, tarqatma materiallari; 4.Nazorat:o'quvchilarni dars davomida tushunib tinglashlari nazoratga olinadi; 5.Baholash:o'quvchilarning baholar reytingi dars oxirida e'lon qilinadi.

Darening maqsad va vazifalari

Ta'limiy maqsad:o'quvchilarga asar un undagi milliy pedagogik qadriyatlar haqida ma'lumot berish un qo'shimcha bilimga ega bo'lishlarini ta'minlash;

Tarbiyaviy maqsad:o'quvchilarda do'stlik, hamjihatlik mehr un sadqat tuyg'ularini shakllantirish; sof jihozlarini asrab-avaylashga o'rgatish;

Rivojlantiruvchi maqsad:mavzu bo'yicha o'quvchi malakasini rivojlantirish.

Kutilayotgan natija

Dars yakunida o'quvchilar milliy pedagogik qadriyatlar haqida bilim va malakaga ega bo'lishadi.O'quvchilarda do'stlik, hamjihatlik tuyg'ulari, bir-biriga bo'lgan hurmat va muhabbat xususiyatlari shakllanadi.

Dars jarayoni va texnologiyasi

Ishning nomi	Bajariladigan ish mazmuni
I bosqich.	1.Salomlashish,yil fasllari haqida suhbat.
Tashkiliy qism	2.O'quvchilar davomati aniqlanadi.

	3. Har bir o'quvchining darsga tayyorligi tekshiriladi.
II bosqich. O'tilgan mavzuni so'rash va mustahkamlash	Dars davomida bajarilishi lozim bo'lgan shartlar bilan qayta tanishtirish va barcha shartlarga rioya qilish, dars shiori ishlab chiqish; O'tilgan darsni "Tezkor savol-javob" metodi orqali so'rab baholash.
III bosqich. Yangi mavzu bayoni	1. Yangi mavzu o'tishga tayyorgarlik ko'rish; 2. O'qituvchi Mahmud Koshg'ariy va uning asari, undagi milliy pedagogik qadriyatlarni ko'rgazmalar orqali tushuntiradi; 3. "Tarmoqli klaster" usuli orqali o'quvchilar bilimi tekshiriladi.
IV bosqich. Yangi mavzuni mustahkamlash	Mavzuni mustahkamlash bo'yicha savol-javoblar o'tkaziladi. "Charxpalak" metodi orqali mustahkamlanadi.
V bosqich. Baholash Dars yakuni Uyga vazifa	O'quvchilarning darsda ishtirok etgani hisobga olinib, reytingi e'lon qilinadi va dars yakunlanadi. Rag'bat kartochkalar tarqatiladi. Uyga vazifa beriladi va tushuntiriladi.

Darsning borishi

I. Tashkiliy qism

O'qituvchi xonaga kiradi. O'quvchilar bilan salomlashadi.

O'qituvchi: Aziz o'quvchilar, bugun kim navbatchi?

O'quvchi: Bugun men navbatchi.

O'qituvchi: Yilda nechta fasl bor?

O'quvchi: 4 ta

O'qituvchi: Hozir qaysi fasl?

O'quvchi: Qish fasli.

O'qituvchi: Qish faslida qaysi buyruk allomalar tavallud topgan?

O'quvchi: G'azal mulkingning sultoni Alisher Navoiy va Mirzo Bobur tavallud topgan.

O'qituvchi o'quvchilarning darsga tayyorgarligini tekshiradi.

O'qituvchi: Aziz o'quvchilar, hamma darsga tayyormi?

Hamma o'quvchilar o'quv qurollari borligini, ya'ni: daftar, ruzhka, darslik, qora qalamlarini tekshirib chiqadi.

O'qituvchi: Demak, hamma darsga tayyor. O'quvchilar, bizlar dars davomida nimalarga rioya qilishimiz kerak?

O'quvchilar: Biz adabiyot darsida tinglash va tushunish qoidasiga hamda xonaning tozaligiga rioya qilishimiz kerak.

II. O'tilgan mavzuni so'rash va mustahkamlash.

1. Mahmud Koshg'ariy qachon va qayerda tavallud topgan?

2. Uning ilk ustosi kim bo'lgan?

3. "Devonu lug'ot at-turk" asari qachon yozila boshlagan va nechta yil davomida yozib tugatilgan?

4. Asar kimga bag'ishlangan?

5. Adabiyotda to'rtlik shakliga tayanadigan she'riy janrlarni Koshg'ariy nima deb atagan?

6. Muozara qanday jansoblanadi?

7. "Devon" dagi badiiy parchalar qaysi davrga mansub?

8. "Devon" dagi maqollar qaysi mavzularga oid?

9. Badnafslik haqida qanday maqollar keltirilgan?

10. "Devonu lug'ot at-turk" asarining qanday ilmiy, ma'rifiy va badiiy ahamiyati bor?

III Yangi mavzuning bayoni

“Devonu lug‘ot it turk” (“Turkiy so‘zlar devoni”) – Mahmud Koshg‘ariyning turkiy tillar haqidagi qomusiy asari (1071-72). Bu asarda XI asarning 2-yarmida Markaziy Osiyoda va G‘arbiy Xitoy hududida istiqomat qilgan turkiy urug‘ va qabilalar, ularning ijtimoiy ahvoli, tili, tarixi, bu hududning geografiyasi, metrologiyasi va astronomiyasiga oid qimmatli ma‘lumotlar yozib qoldirilgan. “Devonu lug‘ot it turk”ning qo‘lyozmasi 1914-yil Turkiyaning Diyarbakir shahridan topilgan. 319 sahifali bu qo‘lyozma hozirgi Istanbulda saqlanadi. Bu nusxa “Devonu lug‘ot it turk” yozilganidan salkam 200 yildan keyin, ya‘ni Mahmud Koshg‘ariyning o‘z qo‘li bilan yozilgan nusxadan 1266-yilda kotib Muhammad ibn Abubakr ibn Fotihal-Soviy Al-Damashqiy tomonidan ko‘chirilgan.

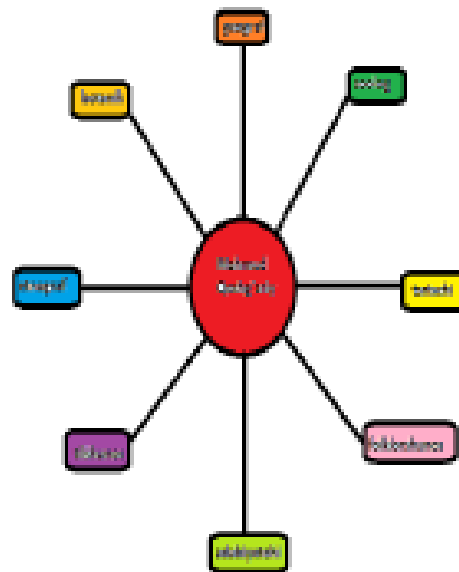
“Devonu lug‘ot it turk” arab tilida yozilgan, 8 mingdan ortiq turkiy so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilish maqsadida arabcha harakatlar (harflardagi o‘st-ust ishoralari)dan foydalanilgan. Bunda, albatta, muallif ancha qiyinchilikka uchragan, chunki arabcha harf va alif, vov, yo ishoralari bilan turkiy tovushlarni berib bo‘lmaz edi. Turkiy tildagi cho‘ziq va qisqa unlihar, yumshoq va qattiq tovushlar uchun Mahmud Koshg‘ariy maxsus belgilar (harakatlar)ni qo‘llaydi yoki so‘z boshidagi cho‘ziqlikni ikki alif bilan ko‘rsatadi yoki 2 xil talaffuz qilinadigan so‘zlarga 2 xil ishora qo‘yadi: azuqluq, eritmak so‘zlaridagi E va R harflari ustiga ham kasra, ham damma ishorasini qo‘ygan, demak, bu so‘zlar o‘sha davrda ikki xil talaffuz etilgan: azuqluq-azuqluq, eritmak-erutmak kabi. Arabcha harf bilan ko‘rsatish mumkin bo‘lmagan turkiy talaffuzni “Devonu lug‘ot it-turk”da izohlab, ta‘riflab o‘tgan. “Devonu lug‘ot it-turk”da, avvalo, otlar, so‘ng fe‘llar izohlanadi. So‘zlar tartibi ularning tarkibidagi harflarning orta borishiga (2 harfdan 7 harfgacha) qarab amalga oshirilgan.

“Devonu lug‘ot it turk”da ayniqsa qabila va urug‘ tillariga oid lingvistik ma‘lumotlar ancha batafsil berilgan. Bunda har so‘zning ma‘nolari (polisemiya, sinonim, sinonim, antonym va arxak so‘zlar) chuqur tahlil qilinadi, aynim so‘zlarning etimologiyasiga to‘xtalib o‘tadi. Tovushlar (fonemalar)ning tahlili ancha mukammal: unli va undosh fonemalar, cho‘ziq va qisqa unlihar, ularning urug‘ tillaridagi talaffuzi va ortografiyasi, tildagi fonetik hodisa va qonuniyatlar batafsil izohlangan. Morfologiya sohasida so‘z turkumlarini davr an‘anasiga ko‘ra, 3 so‘z turkumiga: fe‘lism, bog‘lovchiga bo‘lib, ularning yasalish va furlanish yo‘llarini ko‘rsatib o‘tadi. “Devonu lug‘ot it turk”da 250 dan ortiq maqol va matallar, o‘nlab she‘riy parchalar keltirilgan.

Xususan, asardan qo‘llanma sifatida ham foydalanilgan. V.V. Bartold “Devonu lug‘ot it-turk”dan o‘z ilmiy ishlarida keng foydalanganini sharqshunos S. Volin ko‘rsatib o‘tgan. Tilshunos olim V. I. Belyayev “Devonu lug‘ot it turk” haqida shunday yozadi: “Biz bu asarga nihoyatda yuksak baho berishimiz kerak, chunki u kitoblardan olib yozilmagan, balki jonli materialni shaxsan kuzatishga asoslangan... Muallif bergan ma‘lumotlar... arxeologik kashfiyotlar bu ma‘lumotlarning aksariyatini isbot etmoqda” [3: 85-b]. Nemis sharqshunosi K. Brokkelman “Devonu lug‘ot it turk” asarini 1928-yil nemis tiliga tarjima qildi. “Devonu lug‘ot it turk” qo‘lyozmasining fotonusxasi Istanbulda Kikisli Rifat (3 jildli; 1915-17) keyinchalik Besim Atalay tomonidan (3 jildli; 1939-41) turk tiliga tarjima qilinib, chop etilgan. “Devonu lug‘ot it turk”ning turk tilidagi keyingi qayta nashri 1957-yilda amalga oshirildi. “Devonu lug‘ot it turk” ikkinchi bo‘lib o‘zbek tiliga tarjima qilinib, muhim izoh va tafsirlari bilan 1960-63-yillari Toshkentda “Fan” nashriyotida 3 jildda chop etilgan. Bu tilshunos olim, filologiya fanlari doktori, professor Solih Mutallibovning 35 yillik mehnati natijasi edi. Ushbu nashr faqat tarjima bo‘lmay, turkcha tarjimaga munosabat, baho, atamalar, shaxs nomlari, shahar va joy nomlariga izoh va tafsir hamdir. O‘zbekcha nashrining muqaddima qismida XI asr filologlari, “Qutadg‘u bilig” asari, Mahmud Koshg‘ariyning lingvistik qarashlari, turkiy qabilalar, ularning shakllanishi, bu urug‘ va qabilalar, tillarning hozirgi turkiy xalqlar va ularning tiliga munosabati, tarjima transkripsiyasi to‘g‘risida ma‘lumotlar berilgan. “Devonu lug‘ot it turk” o‘zbekcha nashrining oxirida turkiy urug‘, qabila, shaharlar va boshqalar to‘g‘risida batafsil ma‘lumotlar bor, asarning har bir jildida havolalar berilib, unda uchragan so‘z va iboralar keng ta‘riflanadi, izohlanadi. O‘zbekcha nashrining muhim tomonlaridan biri, uning har bir jildi asosida tuzilgan ko‘rsatkichdir. Unda “Devonu lug‘ot it turk”da uchragan so‘zlar alifbo tarzida keltirilib,

soʻzning oʻzbek va rus tilida tarjimasi beriladi. Mazkur soʻzning “Devonu lugʻot it turk”ning qaysi betlarida uchrashi (oldin oʻzbekcha, soʻng turkcha nashrlarining beti, satri) koʻrsatib oʻtiladi.

IV. Yangi mavzuni mustahkamlash. “Charxpalak” metodi asosida yangi mavzu mustahkamlanadi, oʻquvchilar guruhlariga boʻlinadi, yaʼni “Devonu lugʻot it turk” asarida keltirilgan maqollarni mavzu qanroviga koʻra guruhlariga ajratib, oʻsha mavzu boʻyicha asardagi maqollardan keltiriladi. Mavzu oʻyin tarzida boshlanadi, davom etadi, baholanadi va yakunlanadi.

I guruh: Halollik va tekinovʻrlik haqida:

1. Birovning qoʻli bilan tikan yulish oson.
2. Yerga boqqan ish qilmas,
Ish qilsa ham, tinch qilmas.
3. Ishlab yegang zogʻorang
Tanangga yogʻdek yoqar.
4. Tekin toʻn qimmatga tushar.
5. Totli tom oq tamuqqa tushirar. [1.101-250-300-b]

II guruh: Toʻgʻrilik va egrilik haqida:

1. Birovni aldama,
Yurgan koʻchangning boshi berk.
2. Bon oʻz egriligini bilmas,
Tuyaning boʻynini egri der.
3. Egilgan daraxtga suyanma,
Seri ham egar.
4. Haqni nohaq etma,
Nohaqni haq etma.
5. Hoʻkiz oʻlsa ham, koʻzining olaligi qolmas. [2.203-245-288-302-b]

III guruh: Mehnatsevarlik va ishyoqmaslik haqida:

1. Aravani ot tortar,
Koʻlankasin – it.
2. Betashvish bosh qayda,
Mehnatsiz osh qayda.

PEDAGOGIK MAHORAT

3
2021

ISSN 2181-6883

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

3-son (2021-yil, iyun)

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2021

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2021, № 3

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasini buzuridagi OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrdaqi qarori bilan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruraviy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2001-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 6 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2016-yil 22-fevral № 05-072-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy

Elektron manzil: ped_mahorat@mail.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Adizov Baxtiyor Rahmonovich – pedagogika fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Mas'ul kotib: Hamroyev Alijon Ro'ziqulovich – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent

Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori

Begimqulov Usqoboy Shoyimqulovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Mahmudov Melis Hasanovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Ibragimov Xolboy Ibragimovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Yanakiyeva Yelka Kirilova, pedagogika fanlari doktori, professor (N. Rilski nomidagi Janubiy-G'arbiy Universitet, Bolgariya)

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Mahmudova Muqassar, pedagogika fanlari doktori, professor

Kozlov Vladimir Vasiyevich, psixologiya fanlari doktori, professor (Yaroslavl davlat universiteti, Rossiya)

Chudakova Vera Petrovna, psixologiya fanlari nomzodi (Ukraina pedagogika fanlari milliy akademiyasi, Ukraina)

Tadjicodjayev Zokirxo'ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Rizomatovich, texnika fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saiqjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Durdıyev Durdımurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Mahmudov Nosir Mahmudovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Olimov Shirinbay Sharopovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qiyamov Nishon Sodiqovich, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Qahhorov Otabek Siddiqovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО

Научно-теоретический и методический журнал

№ 3, 2021

Журнал включен в список обязательных выпусков ВАК при Кабинете Министров Республики Узбекистан на основании Решения ВАК от 29 декабря 2016 года для получения учёной степени по педагогике и психологии.

Журнал основан в 2001г.

Журнал выходит 6 раз в год

Журнал зарегистрирован Бухарским управлением агентства по печати и массовой коммуникации Узбекистана.

Свидетельство о регистрации средства массовой информации № 05-072 от 22 февраля 2016 г.

Учредитель: Бухарский государственный университет

Адрес редакции: Узбекистан, г. Бухара, ул. Мухаммад Иқбол, 11.

e-mail: red_mahorat@yandex.uz

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Главный редактор: Ализов Бахтиёр Рахмонович – доктор педагогических наук, профессор

Заместитель главного редактора: Навруз-заде Бахтиёр Нигматович – доктор экономических наук, профессор

Ответственный редактор: Хамраев Алишон Рузикулович – доктор педагогических наук (DSc), доцент

Хамидов Обиджон Хафизович, доктор экономических наук

Бегимқлов Узқбай Шамқулович, доктор педагогических наук, профессор

Мухомудов Милс Хасанович, доктор педагогических наук, профессор

Ибрагимов Холбой Ибрагимович, доктор педагогических наук, профессор

Янакиева Ета Кирилова, доктор педагогических наук, профессор (Болгария)

Касбаров Сиддик Касбарович, доктор педагогических наук, профессор

Мухомудова Мўзасар, доктор педагогических наук, профессор

Козлов Владимир Васильевич, доктор психологических наук, профессор (Ярославль, Россия)

Чудаква Вера Петровна, PhD (Психология) (Киев, Украина)

Таджисоджаев Закирходжа Абдусаттарович, доктор технических наук, профессор

Аманов Мўлтор Рахматович, доктор технических наук, профессор

Урава Дармоний Саиджатовна, доктор филологических наук, профессор

Дурдыев Дурдыемурад Каландарович, доктор физико-математических наук, профессор

Мухомудов Насыр Мухомудович, доктор экономических наук, профессор

Отимов Ширинбой Шарофович, доктор педагогических наук, профессор

Киямов Нишон Соликович, доктор педагогических наук, профессор

Касбаров Отабек Сиддиқович, доктор экономических наук (DSc)

PEDAGOGICAL SKILLS

The scientific-theoretical and methodical journal

3, 2021

The journal is submitted to the list of the scientific journals applied to the scientific dissertations for Pedagogic and Psychology in accordance with the Decree of the Presidium of the Ministry of Legal office of Uzbekistan Republic on Regulation and Supervision of HAC (The Higher Attestation Commission) on December 29, 2016.

The journal is published 6 times a year

The journal is registered by Bukhara management agency for press and mass media in Uzbekistan.

The certificate of registration of mass media № 05-072 of 22 February 2016

Founder: Bukhara State University

Publish house: Uzbekistan, Bukhara, Muhammad Iqbol Str., 11.

e-mail: ped_mahorat@umail.uz

EDITORIAL BOARD:

Chief Editor: Pedagogical Sciences of Pedagogy, Prof. Bakhtiyor R. Adizov.

Deputy Editor: Pedagogical Sciences of Economics, Prof. Bakhtiyor N. Navruz-zade.

Editor: Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Asst. Prof. Alijon R. Khamraev

Doctor of Economics Sciences Obidjan X. Xamidov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Uzabbai Sh. Begimkulov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Mals Kh. Mahmudov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Holby I. Ibrahimov

Ph.D. of Pedagogical Sciences, Prof. Yelka K. Yanakieva (Bulgaria)

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Siddik K. Kahharov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. M. Mahmudova

Doctor of Psychology, Prof. Vladimir V. Kozlov (Yaroslavl, Russia)

Ph.D. of Psychology, Vera P. Chudakova (Kiev, Ukraine)

Doctor of Technical sciences, Prof. Mukhtor R. Amanov

Doctor of Technical sciences, Prof. Zakirkhodja A. Tadjikhodjaev

Doctor of Philology, Prof. Darmon S. Uraeva

Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Prof. Durdimurod K. Durdiev

Doctor of Economics, Prof. Nasir N. Mahmudov

Doctor of Pedagogical Science, Prof. Shirinboy Sh. Olimov

Doctor of Pedagogical Science, Prof. Nishon S. Kiyamov

Doctor of Economics Sciences Otabek S. Kahharov

Bahodir QO'CHQOROV. "Devonu lug'otit turk" asarida bolalar o'yinlari	153
Sulaymon HALIMOV. G'aribiy ijodining o'ziga xos xususiyatlari.....	156
Nozgul SIDIQOVA. Tilshunoslikda pereyonimlarning shakllanish asoslari	161
Sitorabegim MUXAMEDJANOVA. Talabalarda kasbiy faoliyatga oid ingliz tilini o'qitish jarayonida kommunikativ madaniyatni rivojlantirish metodlari	164
Xolboy IBRAGIMOV, Z.K.SALIMOV. Surxondaryo viloyati Termiz shahri umumiy o'rta ta'lim maktablarida ingliz tilini o'qitishda intensiv metodlarni qo'llash.....	166
Hilola SUYUNOVA. O'quvchilar nutqini o'stirishda integrativ yondashuvning ahamiyati	170
Rahima BERDIYOROVA. Okkazonalizmlarni hosil qilish usullari.....	173

ANIQ VA TABIIY FANLARNI O'QITISH.....	177
Набия ТУРАЕВА, Жаҳонгир ТУРАЕВ. Методические рекомендации по обучению будущих учителей математики конструированию и анализу урока	177
Dilorom BESHIMOVA. Differensial geometriya va topologiya kursida to'planning urinish, chegaraviy, ichki nuqtalarini o'qitishda "aqliy hujum" metodining tatbiqi	180
Sagdat KANATBAYEV. Umumta'lim maktablarida fizikadan laboratoriya mashg'ulotlarini o'tkazishning holati va muammolari	185
Мухаммад РАХМАТОВ, Сарвар ИСКАНДАРОВ, Нарзилло БИБУТОВ, Азизжон ХОЖИЕВ. Лабораторные работы по технической механике.....	189
Nozimbek ZARIPOV. Informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitishda Web-freelance faoliyati.....	196
Ruslan BAYDULLAYEV, Zamira AXMEDOVA. Yuqori ishonchlilik tizimlari uchun dasturiy ta'minot arxitekturasi	199
Mansur ERGASHOV, Aziz JO'RAYEV. Organik kimyo fani ta'limida zamonaviy metodlardan foydalanish orqali talabalarda interaktivlikni oshirish	204
Laziz NIYAZOV, Baxitjan KEDELBAYEV, Javohir KARIMOV. Tibbiy kimyo fanini o'qitishda muammoli vaziyatlar usuli.....	207
Nazifa ACHILOVA. Bo'lajak biologiya fani o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini shakllantirish	212
Madina AVEZOVA. Innovative forms of modern education.....	217
Mahfuza ODILOVA. Qora-qir ko'lidagi suvning fizik-kimyoviy tarkibi.....	221
Laziz NIYAZOV, Anatoliy BREL, Umurbek G'APUROV. Xorijiy talabalarga tibbiy kimyo fanidan dars berishning o'ziga xosliklari	224

IQTISODIYOT VA TURIZM	227
Nurazimxon MAMAXONOVA. O'zbekiston va Yevropa: hamkorlikning yangi bosqichi	227

TASVIRIY SAN'AT VA MUSIQA TA'LIMI	232
Saidaxbor BULATOV. "Vanitas" usulida ishlangan natyurmordagi o'n sakkiz ming olam falsafasi	232

JISMONIY MADANIYAT VA SPORT.....	237
Ishomjon TURSUNALIYEV. Jismoniy tarbiya va sport sohasi tadqiqotlariga ilmiy sharh: muammodan amaliy natija sari	237
G'ayrat SALIMOV, Abdullo FOZILOV. Talabalarining o'quv jarayonida jismoniy madaniyatini shakllantirish muammosiga tizimli yondashuv	239
Nurzod DAVRONOV. Boshlang'ich sinf o'quvchilari jismoniy sifatlarini rivojlantirishda xalq bayramlarining qadriyat sifatidagi ahamiyati.....	243
Ражаб БАЙМУРАДОВ, Малохаг БАХШУЛЛАЕВА. Творческое отношение к работе - залог успеха в педагогической деятельности.....	246
Muxsinbek OLIMOV. Yengil atletikachilarning ko'p yillik tayyorgarlik bosqichlarida mashg'ulot yuklamalarini taqsimlash va boshqarish texnologiyasi.....	250
Ta'lim-tarbiya fidoyisi.....	254
"Педагогик маҳораг" журнали учун мақолаларни расмийлаштириш талаблари	255

Bahodir QO'CHQOROV

Namangan davlat universiteti
boshlang'ich ta'limda ijtimoiy fanlarni
o'qitish metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi

“DEVONU LUG'OTIT TURK” ASARIDA BOLALAR O'YINLARI

Bolalar o'yinlarining jismoniy jihatdan bergan ozuqasidan tashqari uning ma'naviy ozuqaligi ham mavjud bo'lib, bular bolalarning eng yosh paytlaridan e'tiboran bolalarda mustaqillik, o'ziga bo'lgan ishonchni, mustaqil fikrlashni va o'z kuchiga, o'ziga ishonchning ortib borishiga ko'maklashgan. Ana shular ichida, ta'sirida o'sgan bolalarda kuch-quvvat, bardamlik, salomatlik ancha yuqori bo'lganligi barchaga ayon. Mahmud Qoshg'ariyning “Devonu lug'otit turk” asarida ana shu bolalar o'yinlari xususida gap boradi.

Kalit so'zlar: bolalar o'yinlari, ma'naviy ozuqa, jismoniy ozuqa, mustaqillik, ishonch, mustaqil fikrlash, birdamlik, salomatlik, uslub, ashyolar.

Помимо материальной пищи для детских игр, существует также его духовное пища, которое с раннего возраста помогает детям развивать независимость, уверенность в себе, независимое мышление и самостоятельность. Помогает повысить уверенность в себе. Как известно, дети, вырастающие под его влиянием, обладают высокой силой, выносливостью и здоровьем. Об этих детских играх рассказывает “Девону луготит турк” Махмуда Кашгари.

Ключевые слова: детские игры, духовное питание, физическое питание, самостоятельность, уверенность, самостоятельное мышление, солидарность, здоровье, стиль, предметы.

In addition to the physical nourishment of children's games, there is also its spiritual nourishment, which from an early age helps children to develop independence, self-confidence, independent thinking and self-efficacy. helped to increase self-confidence. It is well-known that children who grow up under the influence of it have a high level of strength, endurance and health. Mahmud Kashgari's Devonu lug'otit turk talks about these children's games.

Key words: children's games, spiritual nourishment, physical nourishment, independence, confidence, independent thinking, solidarity, health, style, objects.

Kirish. Har bir inson umri o'tib borgan sari bolaligini qumsar ekan, ko'z oldiga bolalik davrida mashhur bo'lgan o'yinlarni keltiradi. “Bo'ladigan bola boshidan ma'lum” deganlaridek, kelgusida ulug'lik darajasiga erishgan buyuk zotlarning aksariyati bolalik davridagi o'yinlardayoq o'zining iste'dodi va o'ziga xosligi bilan ajralib turgan. Ko'p hollarda ular tengdoshlari orasida barcha o'yinlarga bosh-qosh bo'lganlar. Bunday paytlarda o'yinlar ularni aqliy va jismoniy jihatdan yetuk bo'lib ulg'ayishlarida muhim ahamiyat kasb etgan. Bu haqda Mahmud Sattor shunday yozadi: “O'zingizga ma'lumki, bolalarni kattalar, yerga ursa ko'kka sapchiydigan koptokka o'xshatishadi. Chunki siz biror daqiqa ham harakatsiz, jim o'tirolmaysiz. O'yin ishqibozi, o'yinqaroqsizlar. Hayotingizni ko'chasiz, o'yinlarsiz tasavvur qilolmaysiz. Aslida bolalikning eng aziz, o'ziga xos tomonlari ham shunda-da!

Asosiy qism. Jamiyatga, odamlarga foydasi tegadigan, dunyoga mashhur olim-u yozuvchilarning, shoirlarning bolalikda yerga ursa ko'kka sapchiydigan o'yinqaroq bo'lganliklari bejiz emas. Bu hol ularda ijodiy tafakkurning o'sishi uchun benihoya katta ahamiyatga ega” [9, 23-24].

Darhaqiqat, bolalar o'yinlarining jismoniy jihatdan bergan ozuqasidan tashqari uning ma'naviy ozuqligi ham mavjud bo'lib, bular o'zbek bolalarining eng yosh paytlaridan e'tiboran bolalarda mustaqillik, o'ziga bo'lgan ishonchni, mustaqil fikrlashni va o'z kuchiga, uquviga ishonchning ortib borishiga ko'maklashgan. Ana shular ichida, ta'sirida o'sgan bolalarda kuch-quvvat, bardamlik, salomatlik ancha yuqori bo'lganligi barchaga ayon [5, 66].

Bolalar o'yinlari qaysi shakl, mavzu, yo'nalishga ega bo'lmasin, loy-tuproq bilanmi, yog'och-u kaltakmi, ip-u arqon bilanmi, qaysisini bo'lsa ham bolani turmush ikir-chikirlari, umuman, katta hayotga tayyorlashda o'ziga xos hunar maktabi rolini o'ynagan [6, 249]. Chunki, bolalar ham o'z ota-onalari qatorida turib, ijtimoiy-mayishiy hayotda, xususan, ishlab chiqarishning talay jabhalarida o'z imkoniyatlari va iqtidorlari doirasida qadim zamonlardan beri qatnashib keladilar. Kattalar imorat qursa, ular g'isht, loy yetkazib turganlar, kattalar xirmon yanchsa, ular ho'p haydaganlar. Xullas, kattalar uyushtirgan turli-tuman marosimda qatnashganlar, ular qo'shiq kuylasa, jo'r bo'lganlar, birgalikda raqs tushganlar. Bunday aralashuv bolalarning hayot voqealariga o'z munosabatlarini ifodalash yo'sinini ham ola boshlagan. Bu jarayon bolalar uchun goh o'yin tarzida ketsa, goh majburiy mehnat shaklida kechgan: o'yin tarzida kechganida bolalar ehtirolarga to'lib-toshib, o'z zavqlarini jo'shqin va samimiy ohanglarda kuylaganlar, majburiy mehnat

tarzida kechganda esa, og'ir mehnat tufayli horg'in va alamli tuyg'ularini g'amingin shaklida ifoda etganlar [7, 273].

Abu Nasr Farobiy, Mahmud Qoshg'ariy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy, Bobur, Zayniddin Vasofiy, Kaykovus singari ulug' allomalar asarlarida ham bolalar hamda folklor o'yinlarga doir juda ko'p ma'lumotlar uchraydi [5, 249].

X-XII asrlarga taalluqli bolalar o'yinlari qanday bo'lganligini bilish uchun biz shu davrga yaqin zamonda yashab o'tgan Mahmud Qoshg'ariy asarida keltirilgan ma'lumotlardan foydalanishni lozim ko'rdik. Zero, ular yashagan davrlari borsu bir asrgina farq qilgan holda bolalar o'yinlari ham bir-biridan deyarli farq qilmagan bo'lsa kerak. Chunonchi, turkiy xalqlardagi bolalar o'yinlariga doir tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, asrlar o'tsa-da, o'yinlarning ayrimlari deyarli o'zgarishga uchramay saqlanib qolgan [5, 106].

Folklorshunos olim G. Jahongirov ta'kidlashicha, "Devonu lug'otit turk" asarida 150 ga yaqin milliy o'yinlar haqida ma'lumot keltirilgan bo'lib 20 dan ortiq bolalar o'yini tavsif qilingan [8].

Muhokamalar va natijalar. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarida keltirilgan bolalar o'yinini ijro uslubi, vaqti undagi o'yin ashyolarining turiga ko'ra quyidagicha tasniflash mumkin.

1. Yog'och bilan bog'liq o'yinlar. *Bandal* - bosh qismi cho'moqdan yog'och. Uning uchini yondirib, kechasi bolalar bir-birlariga o'q talib o'ynaydilar. Buni "ot bandal" deyilar. Cholg'an o'yinida o'ynaladi.

2. Koptok bilan bog'liq o'yinlar. Mahmud Qoshg'ariyga ko'ra, pishirilgan ip koptogi arg'uchada tushrum deb atalgan [1, 447]. Koptok bilan bog'liq o'yin to'risida u shunday yozadi: "*Tuldi-urdi*, o'ynadi. *Er tobiqni azri bilan tuldi* - Er koptokni ayri bilan urdi. Bu turklarga xos o'yinning bir turi bo'lib, o'yinchilar oldin o'zdan boshlashini istasa, u koptokni shunday ayri bilan uradi. Koptokni kim qattiq ursa, o'yin o'sha kishidan boshlanadi.

3. Yong'oq va tosh bilan bog'liq o'yinlar. Mahmud Qoshg'ariyga ko'ra, turkiy xalqlarda yong'oq va tosh bilan bog'liq bolalar o'yini keng tarqalgan bo'lib, u bu haqida shunday yozadi: "*Kochurma oiun*" - o'n to'r degan o'yindir". Yerga qo'rg'onga o'xshatib to'rt chiziq chizib, unga o'nta eshik qilinadi-da, yumaloq tosh, yong'oq tashlab o'ynaladi". Unga ko'ra, bolalar yong'oq o'ynaydigan chuqur joy - atich deb atalgan [2, 31].

4. Kech tushganda o'ynaladigan o'yin. Bolalar o'yinlari orasida kunduzgidan tashqari kechasi o'ynaladigan o'yinlar ham bo'lganligini Mahmud Qoshg'ariy quyidagicha izohlaydi: "*Qaranguni-bolalarnig kechasi o'ynaydigan bir xil o'yinning nomi*" [1, 452].

5. Suyak bilan bog'liq o'yinlar. Mahmud Qoshg'ariyga ko'ra, bolalar o'yinlari orasida suyak bilan bog'liq o'yinlar keng tarqalgan. Bu o'rinda to'piq o'yini haqida yozar ekan: "U men bilan otishda bahslashdi", degan misolni keltiradi. Bunday to'piq o'yini keyingi davrlarda ham bo'lgan. Ma'lumotlarga ko'ra, to'piq o'ynalganda suyak berkituvchi kishi to'piqni hamma vaqt yonida olib yurishi shart bo'lib, bir necha oydan keyin bo'lsa ham, hammomga o'xshash nozik joyda bo'lsa ham so'ralgan hamon mana deb ko'rsatib berishi lozim bo'lgan. Shuning uchun to'piq osib yurish odat bo'lgan bo'lishi mumkin [3, 261]. To'piq o'yini xususida o'zbek tilining izohli lug'atida - so'ralganda, darhol ko'rsatish sharti bilan, berib o'ynaladigan pisandali o'yin. To'piq o'ynab bitta o'tirishga tushdim" [1, 198].

Shuningdek Mahmud Qoshg'ariy odatda qo'y oshig'i vositasida o'ynaladigan oshiq otish o'yini haqida ham ma'lumot keltiradi: "Po'k - o'yinda oshiqning orqasi bilan tutishi. Buni chik-po'k deyiladi" [10, 251]. Qizig'i shundaki, Mahmud Qoshg'ariy davridagi mazkur so'z ham va oshiq otish ham o'zgarishga uchramagan. O'zbek tilining izohli lug'atida bu haqida quyidagicha izoh berilgan: "Chikka - oshiqning ichi chuqur tomoni sirtiga qaragan vaziyati; pukkaning aksi. Oshiq dumalaydi pukkami, chikka. S. Akbariy" [3, 144].

Umumiy olganda, Markaziy Osiyo xalqlarida qadimdan oshiq bilan bog'liq o'yinlar keng tarqalganligi ilmiy adabiyotlarda ham ko'p bor ta'kidlab o'tilgan [11].

Farg'ona vodiysining qadimgi poytaxt shaharlaridan biri bo'lgan Qubo (Quva) shahristonida 1996-2008-yillarda olib borilgan arxeologik qazishmalar chog'ida IX-XII asrga mansub madaniy qatlamlarda turli xil sopol buyumlar bilan bir qatorda qo'y suyaklaridan o'ynash uchun ishlangan oshiqlar ham ko'p topilgan edi. Albatta, bunday topilmalar sopollardek tarixiy ahamiyatga ega bo'lmasada, biroq elshunoslik nuqtayi nazaridan qaraydigan bo'lsak, o'sha davrlarda bolalar o'yinlari orasida oshiq bilan bog'liq o'yinlarni keng tarqalganligini ko'rsatadi.

7. Suv bilan bog'liq o'yinlar. "*Monuz- monuz*" - "Mo'nguz-mo'nguz" deyilgan bolalar o'yini. Bu o'yin quyidagicha: bolalar tiz cho'kib, dengiz labida (suv bo'yida) o'tiradilar. Sonlari orasiga ho'l qum solib to'ldiradilar. So'ng qo'llari bilan qumni uradilar. Ulardan biri (onaboshi): "*Monuz- monuz*", deydi. Qolganlari "*Na monuz?*" (Nimaning mo'nguzi (shoxi)?), deb so'raydilar. U birin- ketin shoxli hayvonlarni sanab ketadi. Uning ketidan ular ham takrorlaydilar. So'ng onaboshi shu nomlar orasiga tuya, eshak kabi

shoxi yo'q ismini aytib chalg'itadi. Bolalardan birontasi uning ketidan shoxsiz hayvon nomini aytib yuborsa, u suvga itarib yuboriladi [12]. Mahmud Qoshg'ariyga ko'ra, suv bilan bog'liq "Mo'nguz-mo'nguz" o'yinidan tashqari suvga sho'ng'ishda bahslashish ham bo'lgan [3, 375].

Folklorshunos G.Jahongirov "Mo'nguz-mo'nguz" o'yini shu kunlarga qadar saqlanib qolgan "Qushim boshi" o'yiniga qiyoslanadi [2, 241]. Shuningdek, u Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarida tilga olingan "O'tush-o'tush" o'yinini hozirgi "Musht ketti" o'yiniga o'xshash ekanligini ta'kidlaydi [8].

8. G'ildirak bilan bog'liq o'yinlar. Mahmud Qoshg'ariy bu o'yinni quyidagicha izohlaydi: "Tebuk-qo'rg'oshin eritilib g'ildirak, g'altak shakliga keltiriladi, so'ng unga bolalar ip shaklidagi echki yungini aylantirib bog'lab tepib o'ynaydi".

9. Qiz bolalar o'yinlari. Mahmud Qoshg'ariyga ko'ra o'yinlari orasida qizlarga xos o'yinlar ham bo'lgan. Shu o'rinda u qiz bolalarning sevimli qo'g'irchoq o'yinlari haqida quyidagilarni keltiradi: "Quzurchuq-qo'g'irchoq. Qiz bolalarning odamga o'xshatib yasatib o'ynaydigan o'yinchoqlari" [13].

Mahmud Qoshg'ariy qiz bolalar o'yinlari xususida ma'lumot berar ekan, hozircha dunyo xalqlarida keng tarqalgan arg'imchoq o'yini haqida to'xtalib o'tadi: "Jalnu-joriyalar o'ynaydigan bir xil o'yin nomi. Shundayki, arqonning ikki uchi bir daraxtga yoki ustunga bog'lanadi, so'ng ularning biri arqonning o'rtasiga o'tiradi oyoqlarini sakratib, ba'zan yuqori, ba'zan quyi tushib uchadi (arg'imchoq)" [1, 367].

Mahmud Qoshg'ariy qizlar bilan bog'liq o'yinlar haqida ma'lumot keltirar ekan, turkiy xalqlar orasida qizlarning har sohada yigitlardan qolishmas ekanligini ta'kidlab o'tadi. Chunonchi bu haqida quyidagi misollarni keltiradi:

"Qiz bilan o'ynashma, chunki ular kuchli va seni yengadi, yosh qisir biyalar bilan poyga qilishma, u ayg'irdan kuchlidir, u ham sening ustingdan g'alaba qiladi. Bu maqol Xoqoniya qizlaridan biri Sulton Ma'sudning nikoh kechasi o'z erini oyog'i bilan chalib yiqitganidan keyin xoqoniylarda yuzaga kelgandir" [3, 390].

U men bilan marvarid tizishda va she'r tuzishda bahslashdi.

Qizlar ud sozini chalishda bir-biri bilan bahslashdi.

Ular ikkovi sut sog'ishda bahslashdi [1, 439].

E'tibor bergan bo'lsangiz bundan ming yil muqaddam qizlar tarbiyasida ular o'rtasidagi she'r tuzish, ud cholish bo'yicha bahsli bellashuvlar alohida o'rin tutgan. Ular bunday bahslar orqali o'z iste'dodlarini namoyon etishga qodir bo'lganlar. Qoraxoniylar davridagi o'yinlar bolalarni jismoniy va aqliy kuchini hamda uning tafakkurini takomillashtirib, irodasini tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etgan ko'rinadi.

Xulosa. Biz X-XII asrlardagi Movorounnahrda mavjud bolalar o'yinlari xususida bejiz so'z ochmadik. Chunki o'quvchilarimizni Qoraxoniylar davri madaniyati va tarixi bilan yaqindan tanishtirishda, o'quvchilarning tafakkurini boyitishda ushbu ma'lumotlar muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, M.Mahmudov ta'kidlaganidek: "Bolalarimiz - go'zal ertamizdir. Ertaga ular bizning o'mimizni egallaydilar. Bolalarimiz qadimgi tarix, qadim madaniyatga ega bo'lgan xalqimizning munosib avlodlari bo'lib yetishishlari kerak. Zero, millat shunchaki soniga qarab emas, yetuk farzandlarining ko'pligiga qadrlanadi. O'z millatini, o'z yurtini sevgan har bir o'g'il-qiz bu yo'lda butun kuch-g'ayrati bilan kurashmog'i zarur. Millat qancha ma'naviy boy bo'lsa, u shuncha ulug' qudratli bo'ladi" [2, 256].

Adabiyotlar

1. Mahmud Qoshg'ariy. Devonu lug'otit turk I tom.
2. Mahmud Qoshg'ariy. Devonu lug'otit turk II tom.
3. Mahmud Qoshg'ariy. Devonu lug'otit turk III tom.
4. Isxoqov. B.B. Bolalar o'yinlarining etnografik xususiyatlari.
5. Ismoilov H. O'zbek to'ylari. -T.: "O'zbekiston". 1992.
6. Isxoqov. B.B. Bolalar o'yinlarining etnografik xususiyatlari// O'zbekiston etnologiyasining dolzarb muammolari. -Toshkent: "Namangan", 2007.
7. Safarov O, Jahongirov G'. Bolalar folklori // O'zbek folklorlari ocherklari. -T.: "Fan", 1988.
8. Джахангиров Г. Узбекский детский фольклор. -С 393.
9. Mahmud Sattor. O'zbek udumlari. -T.: "Fan". 1993. 23-24-b.
10. O'zbek tilining izohli lug'ati. II tom. M. "Rus tili nashriyoti", 1981. -251 b.
11. O'zbek tilining izohli lug'ati. I tom. M. "Rus tili nashriyoti", 1981. - 361 b.
12. Шаниязов.К.Ш. Узбеки-карлуки. Историо этнографической очерк. -Т., 1964.
13. Jahongirov G'. O'zbek bolalar folklori. -T.: "O'qituvchi", 1978.

ISSN:
2694-9970

MIDDLE EUROPEAN SCIENTIFIC BULLETIN

Table of Content - Volume 15 (Aug 2021)

No	Paper Title	Author Name	Page No
1	Theoretical and Practical Significance of the Teaching Folklore in the Education Stages	Nazokat Yusufjonova Nigmadjonovna	1-6
2	Spiritual, Emotional and Cultural Homelessness - Comments from Own Research on the Axiological Condition of Contemporary Man	Mgr Katarzyna Lisowska	7-10
3	Treatment of Cattle from Bovicollisosis	F. S. Pulotov	11-14
4	Habit and Exemplary Applied to Optimize the Intelligence of Muham madiyah Elementary School Students in Surabaya City	Badruli Martati, Sofi Yunianti	15-20
5	Features of Learning Comic Poems	B. Abdurakhmonova	21-24
6	Some Language Teaching Methods	Shirinqulova Sitora Muzaffar qizi	25-28
7	Urban Planning Solutions for the Ecological Development of Central Asian Cities	Zubaydullayev U. Z, Nurmurodova Yu. B	29-31
8	Legislative Herbs in the Work of Mahmud Kashgari "Devonu Lug'otit Turk"	Kochkarov Bahodir Abdullajonovich	32-35
9	The Translation Problems of Religious Onomastic Units in the Phraseological Layer of the Language	Radjabova Marjona Akhmadovna	36-39
10	Expert Method of Quality Management of Road Construction Project	S.S. Achilov	40-47
11	Phonological Oppositions of Unstressed Vowels in The Uzbek Language	Radjabov Nasir Nasimovich	48-56
12	This article explains that the Lion's Tail plant (Leonurus turkestanicus V. Krecz. Et Kuprian.) is an important medicinal and melliferous plant	Ruzimatov R. Y	57-59
13	Legal Education of Children in The Family	Azizkhon Meliev	60-63
14	Pragmatics Analysis on Conversational Implicature Used in Mulan (2020) Movie	Yensi Nurisa Simaremare, Wita Cendana Nainggolan, Herman Herman	64-74
15	Reforms in the Criminal Procedural Sphere of Uzbekistan	Bazarova Dildora Baxadirovna, Javdotova Sabina Sabitovna	75-78
16	Semantic Analysis of Phrases with "Head" Component in Uzbek Language	Ubaydullayeva Kholida Manopovna	79-87
17	Formation and Development of ADR in Some Foreign Countries and in Uzbekistan	Atalikova Guljazira, Xayrulina Asal	88-93
18	Application and Role of Architectural Composition in Construction and Design Work	Maksimov Furkat Sulaimanovich, Suvonov Obidzhon Shukurullaevich	94-98
19	Current State of Development Trends and Competitiveness of Agricu	Ochilov Nazrillo Fayziloevich	99-106

Legislative Herbs in the Work of Mahmud Kashgari “Devonu Lug’otit Turk”

Kochkarov Bahodir Abdullajonovich

Senior Lecturer of The department of “Primary methods of teaching social sciences in education” at Namangan State University

Abstract:

The noun phrase, which is one of the independent word groups, differs from the words in the other category in its construction features. Nouns have a lot of adverbs, and they make a lot of new words. That is why nouns are a group of words that are enriched by new words. Mahmud Kashgari also classified nouns into primitive and artificial nouns in the “Devonu lug’otit turk”. In the Devonu lug’otit turk, the scholar gives information mainly about verb nouns. He gives examples of artificial nouns coming from other words. Some of these have been used and heard in marriage, while others are vague and comparative.

Keywords: noun phrase, artificial, morphological, syntactic, stem, base, comparative, lexical units, verb formation.

Introduction

Nouns are distinguished in comparison with words from other categories according to their construction characteristics. For example, there are many additions to nouns, based on the reduction of words, since many new words are created in their presence the formation of new words also belongs to the category of a noun. Therefore, the nouns are new 59 words that a fast-growing category on account of "quot. Nouns are mostly morphological and it is forged by syntactic methods.

Main part

The word **اوا** *ava*, which means another dish, is prepared in the same way. This word made from the verb "I" perform **اودي** *uvdi*, which means "burdaladi, uvatdi".

Often Alif appears not alone, but together with a mime (in the form of -ma): The word **قشما** *qshma*, meaning chill mold, comes from the verb **قش** *qsh*. The place where the hair is cut so as not to cover it is also called a hairdresser.

The auxiliary word meaning "bread" **كمدى** *kmadi* means ash, etc. and is verbal.

The words **ورسوم** *vorsom*, meaning "war", hit and weave which made of verbs.

The word "pasture" meaning "park" is formed by adding **غ** to the end of a noun.

Also, the word **قشماغ** *qshmag* which is derived from the word winter, is also the end of the word winter which made by adding **غ**.

To the verbs "g", "vov", "u", the letters are in the singular, i.e. "gu" is added, making him a weapon turns into a horse. This feature is common to all Turkic languages.

"things" made by adding "gu" to the stem of the verb **كندى** *kmadi* (cut) an example of this is the word **بجغ** *bjgh* **بجغيداغى** *bjghidagi*, which means "cutting tool". The same is true of the verb **اور** *or*, which is derived from the verb **كندى** *kmadi*. **ردى** *rdi* is a verb cut (something that cuts) from the verb slaughter.

سانسدى eshushdi (something that is wasted) used in the sense of boil.

The "sickle" was added to the verb in the meaning of منجل, in front of the verb najala in the meaning of "mowed the grass".

On top of that the word munkhul means "comes" made by adding in front of the verb preposition "naxala."

In the sense of "broom نعت the word is the same. That is nasafa (swept) made from the verb ترغاق.

The word tarqaq, which means "comb," is derived from the verb aggravate. The word orqaq, which means "sickle," is derived from the verb ordi in the word .

The word door, which means "closed," means "close," or "wrapped." Which made of the verb "eshudi".

The half-word, which means "felt," is derived from the verb يذم Inquiry in the form of a compound meaning "scab-scraper" (blood-drawing device)

the word is derived from the verb sucked, meaning "to suck the milk or blood of an animal."

Below is a historical and simple artificial way describing this process in "Devonu lug'otit turk" consider the names of archaic professions. - far from home

The person transmitting the message to the person, i.e. courier, ambassador, messenger: He came - his messenger, his messenger. (DLT, page 25)

The word arkish in addition to the meaning of the word chapar in the ancient Turkic language, it is translated in the following senses:

1. caravan;
2. The word avrash, afsunemak, remained in the past, which was a homonym the words "sarkish" .

Elbashi is a horseman. The rider's name is El Bashi. That is, the head of the province. But they understand the rider (DLT, p. 42) mainly through the affix In Turkish, to make one noun from second noun, sometimes from verbs meaning some profession.

Languages have existed since ancient times, and this is also reflected in the language that has reached of ancient monuments.

Making a noun with this affix refers to all Turkic languages of the 11th century. Mahmoud Kashgari also noted that this was a general situation .

It is understood that in the Turkic languages the names of professions have long been used with the affix -chi the manufacturing tradition of which was active. Lexical representation of professional names units are formed using the -chi affix, and this tradition is used in Turkic languages, including at all stages of the development of the Uzbek language.

In our opinion, the Uzbek writer Alisher Navoi did not observe in the Persian-Tajik language words with the affixes -ch and -chi, which are unique to this language.

This can be confirmed by the fact that the idea of creating nouns was considered and presented by a dozen factors such as: "In his career, he has been a carpenter, plumber, housekeeper and weaver and a swordsman, and a spearman, and a thankful one, and a landowner, and a swindler, and an ax-fighter. There are a lot of words with this affix in this sentence, which confirms our theory.

For example, in "Devon lugotit Turk" this is done using the affix -chi.

There are sophisticated and professional names like Mature and Lead,. The name of this profession

comes from the word adjak - in the affix -chi made Ajakchi glazed ajak - laying flowers on ceramics (bowl, bowl), that is prepared for glazing. (DLT, p. 467) A nurse is a doctor. Um - treatment drugs ; therefore, the attending physician is called an ENT. (DLT, p. 44)

The name of the profession has a long history. The word emchi in modern Uzbek literary language is ambiguous and is used in two senses:

1. Doctor-vaccination, therapist, nurse.

2. Ethnographic term. Emidimi,

duo, a doctor who treats with other methods.

These examples indicate that lore is an ancient lexical unit, which to this day consumed in our language. Its volume in the modern Uzbek literary language extended, even received the status of an ethnographic term.

Also in "Devon lug'otit turk" Takye in "sagun otati" means a doctoral. "Otachi" is a doctor.

The word doctor was created from its root. (DLT, 187-b.)

Sagun is a nurse. The name of this profession means health, well-being.

The meaning of the sag (the present sag) is related to the base, that is, made from it. (DLT, 214-b.)

Etmakchi is a baker. So the word is bread is created by adding the affix -chi to the base of the verb to indicate a concept.

The name of this profession is also in the Old Uzbek language, especially in the works of Alisher Navoi. We can also notice that itmakchi is used phonetically: itmakchi tanuri and interesting, allofbozori iin is spicy. (Mahbub ul-Kulub, 46-47) Currently In the Uzbek literary language etmakchi // itmakchi is not used, these are archaic words.

In Devon lug'otit turk, the word "etikdoz" is given in the form of a noun - judge, Wise Man; 2) scientist; 3) wise, like a wise man. Hence, bilga semantic there is also a professional professionals meaning in the structure. To write painfully from the ending from the word is made of a noun, which means hattot. - i.e the magician. Jat -to be done with stones to bring rain and wind fascination.

That is why a magician is called a jatchi. Jatchi jatladi - a magician it rained with yada stone to make it rain. (DLT, p. 119) So, profession Name jat basically Made Jiragu is a musician, a singer. The word jiragu is ghazal, maqom, melody made morphologically from the word jir, which means. (DLT, 130- b.) Jichi is a seamstress. Ji is a garment. That's why calling a seamstress jichi. (DLT, p. 135) - craftsman, master, guide. (DLT, p. 143)

Jurgan - went to the Muslim city of Chinese traders for trade a courier delivering mail before caravans. (DLT, p. 145)

Salchi- cook. In fact, even if the word is in that sense, then the cook also applied to the blade. as the knife says. (DLT, 206- b.)

The healer is a servant. The name of this profession is from the taboo horse by the affix -chi made (DLT, p. 240) The word taboo has the following meanings: 1) service chi. to do; service; 3) such as prayer of recovery. (DLT, p. 240) The seeker is the collector.

Tergu actually means a table full of different foods. Tablecloth of the person is called an investigator. So the investigator is equal to the word of the modern tablecloth. (DLT, p. 226) In a word, the work "Devon lug'otit Turk" is words from the Turkic languages, in particular,

Analysis of materials on professional names in the Uzbek language shows that the principle of the

purity of the language guides the early stages of the development of the Turkic languages at all levels of the language, including lexical and derivational.

Conclusion

In short, Mainly you need to work on the basis of internal resources and tools with a significant part of them is produced through an internal source, the means of language, one of them have lived in this language for centuries, and passed down from generation to generation. Uzbek group of names of language professions in later stages - Persian-Tajik, Arabic, and Russian. And thanks to this, some other Turkic professions developed through other foreign languages.

The names of the professions were replaced by assimilations and passed into an obsolete lexical layer.

References

1. Karimov I.A. High spirituality is an invincible force. - Tashkent: Uzbekistan, 2008.
2. Boltaboyev H. "Devonu lug'otit turk" I, II, III volumes. Tashkent: 2006-2008
3. Mahmud Kashgari "Devonu lug'otit turk". I-III.T., 1977.
4. Sodiqov Q. "Devonu lug'otit turk". Tashkent. 2017